

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Α' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ
καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση

ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ/Ε.Ι.Ε.
ΑΘΗΝΑ 1989

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΟ BYZANTIO

Ἑπεύθυνη τῆς ἔκδοσης τῶν Πρακτικῶν, ΧΡΙΣΤΙΝΑ Γ. ΑΓΓΕΛΙΔΗ

ISBN 960-7094-37-9

- © Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 Ἀθήνα
- © Fondation Nationale de la Recherche Scientifique, Centre de Recherches Byzantines, Vas. Constantinou 48, 116 35 Athènes

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Α' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Τομείς και συνέχειες στην ελληνιστική
καὶ ρωμαϊκή παράδοση

15-17 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1988

ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ/Ε.Ι.Ε.

ΑΘΗΝΑ 1989

Α΄ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Τομές και συνέχειες στην έλληνοιστική
και ρωμαϊκή παράδοση

ΑΘΗΝΑ, 15-17 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1988

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος	Χρύσα Μαλτέζου
Άντιπρόεδρος	Λεωνίδα Μαυρομαμάτης
Γραμματεὺς	Χριστίνα Ἀγγελίδη
Ταμίας	Στέλιος Λαμπάκης
Μέλη	Ἡλίας Ἀναγνωστάκης
	Πάρις Γουναρίδης
	Σπύρος Τρωιάνος

Τὸ Συμπόσιο αὐτὸ δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ χωρὶς τὴν ἀμέριστη
ὕλική συμπαράσταση τοῦ Ἰδρύματος Ἰωάννου Φ. Κωστοπούλου.
Ἡ Ὄργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκφράζει τὶς θερμὲς εὐχαριστίες της.

Εὐχαριστίες ἐκφράζονται ἀκόμη στοὺς ἀκόλουθους φορεῖς:

Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος

Ἐμπορικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος

Ἐπιτελεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν

Ἐπιτελεῖο Βιομηχανίας, Ἐρευνας καὶ Τεχνολογίας

Πρόγραμμα Συμποσίου

ΠΕΜΠΤΗ, 15 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

8.30 Ὑποδοχή συνέδρων

9.30 Προσφωνήσεις

9.45 ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ

Ἡ καθημερινή ζωὴ στὸ Βυζάντιο (Τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση): Status quaestionis

10.00 Διάλειμμα

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΠΡΩΤΗ

*Ἀπὸ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα
στὸ πρόιμο Βυζάντιο*

Προεδρεύουν

ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ – ROBERT BROWNING

10.45 ANDRÉ GUILLOU

Du Pseudo-Aristée à Eusèbe de Césarée, ou des origines juives de la morale sociale byzantine

11.00 ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΜΙΣΙΟΥ

*Ἡ πολιτικὴ στὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου.
Οἱ βένετοι στασιῶτες στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ*

11.15 ΚΑΤΙΑ ΛΟΒΕΡΔΟΥ-ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ

Εἰκονογραφικὰ θέματα κοσμικῆς μικροτεχνίας ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ Αἴγυπτο

11.30 ΕΥΤΕΡΙΠΗ ΜΑΡΚΗ

Ἀνίχνευση παλαιότερων ἐπιδράσεων στὴν παλαιοχριστιανικὴ ταφικὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴ νεκρικὴ λατρεία

- 11.45 ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΪΜΑΡΗΣ
 Ἡ ἐπίδραση τοῦ Μακεδονικοῦ ἡμερολογίου στὴν Παλαιστίνη καὶ
 τὴν Ἐπαρχία Ἀραβίας
- 12.00 Συζήτηση
- 13.00 Λήξη συνεδρίας

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Σῶμα καὶ υἰεία

Προεδρεύουν

JOHANNES KODER – ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΑΓΓΕΛΙΔΗ

- 17.00 ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ
 Ἡ ἄσκηση τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἀπὸ τὴν γυναίκα στὸ Βυ-
 ζάντιο καὶ ἡ νομικὴ τῆς κατοχύρωση
- 17.15 EWALD KISLINGER
 Ἡ γυναικολογία στὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου
- 17.30 ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ
 Ὁψεις τῆς φιλανθρωπίας στὸ Βυζάντιο
- 17.45 Συζήτηση
- 18.00 Διάλειμμα

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΡΙΤΗ

Οἰκογενειακὸς καὶ ἐρωτικὸς βίος

Προεδρεύουν

ANDRÉ GUILLOU – ANNA ABPAMEA

- 18.30 ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΒΛΥΣΙΔΟΥ – ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ – ΕΛΕΩΝΟΡΑ
 ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ – ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ – ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ
 ΛΟΥΓΓΗΣ – ΣΟΦΙΑ ΠΑΤΟΥΡΑ – ΑΛΕΞΗΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ
 Ἡ ἐξέλιξη τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς τῶν Βυζαντινῶν: μιὰ πρώτη
 προσέγγιση
- 18.45 MICHAEL ANGOLD
 The Wedding of Digenes Akrites: Love and Marriage in
 Byzantium in the Eleventh and Twelfth Centuries

- 19.00 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΙΤΣΑΚΗΣ
«Παίζοντες εις άλλοτρίους βίους». Δίκαιο και πρακτική τῶν γα-
μικῶν κωλυμάτων στο Βυζάντιο: ἡ τομή
- 19.15 ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΑΪΟΥ
Ἡ ἱστορία ἐνὸς γάμου: ὁ Βίος τῆς Ἁγίας Θωμαΐδος τῆς Λεσβίας
- 19.30 JOHANNES IRMSCHER
Ἡ πορνεία στο Βυζάντιο
- 19.45 Συζήτηση
- 20.00 Λήξη συνεδρίας

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, 16 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Πόλεις και ὕπαιθρος:

1. Ἐπαγγέλματα και συναλλαγές

Προεδρεύουν

JOHANNES IRMSCHER – ΘΗΛΕΜΑΧΟΣ ΛΟΥΓΓΗΣ

- 9.00 ΒΑΣΩ ΠΕΝΝΑ
«Θησαυρός» χάλκινων ὑστερορωμαϊκῶν νομισμάτων ἀπὸ νεκρο-
ταφεῖο τῆς Ἀθήνας
- 9.15 ΣΟΦΙΑ ΠΑΤΟΥΡΑ
Βιοτεχνική παραγωγή και συναλλαγές στis ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς
δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου Πόντου (4ος-6ος αἰ.)
- 9.30 ANNA ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ
Οἱ πανηγύρεις στὴν Πελοπόννησο κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ
- 9.45 SERGEI KARPOV
Trade and Crime in Venetian Crete
(According to an Unknown Document of 1382)
- 10.00 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
Ἡ ὀργάνωση τοῦ σχολείου: Παράδοση και ἐξέλιξη
- 10.15 Διάλειμμα

- 10.45 ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ
Περὶ ἀποπάτων, βόθρων καὶ ὑπονόμων
- 11.00 ANTONIO CARILE
The Fish Market in Byzantium
- 11.15 ΒΑΣΩ ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΜΑΖΗ
Συντεχνίες ἐμπόρων στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν 10ο αἰώνα
- 11.30 JOHANNES KODER
Ἐπαγγέλματα σχετικὰ μὲ τὸν ἐπισιτισμὸ στὸ Ἐπαρχικὸ Βιβλίο
- 11.45 HÉLÈNE ANTONIADIS-BIBICOU
Mentalités, métiers et professions de la fin de l'époque romaine jusqu'au VIIe siècle
- 12.00 Συζήτηση
- 13.00 Λήξη συνεδρίας

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Πόλεις καὶ ὑπαιθρος:

2. Ὁργάνωση καὶ οἰκονομία

Προεδρεύουν

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΑΪΟΥ – ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

- 17.15 ALBA-MARIA ORSELLI
La vie quotidienne dans les *Bioi* de moines vers 450
- 17.30 ΗΛΙΑΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ
Τὸ ἐπεισόδιο τῆς Δανηλίδος: Πληροφορίες καθημερινοῦ βίου ἢ μυθοπλαστικά στοιχεία;
- 17.45 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ
Φορολογικὲς πληροφορίες ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (329/31-379) καὶ τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδας (1050/55-1125/26;)
- 18.00 HELGA KÖPSTEIN
Μερικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴ νομικὴ κατάσταση τῶν δούλων κατὰ τὴν Πεῖρα
- 18.15 Διάλειμμα

- 18.45 ROBERT BROWNING
Theodore Balsamon's Commentary on the Canons of the Council in the Trullo as a Source on Everyday Life in Twelfth-century Byzantium
- 19.00 ΕΡΑ ΒΡΑΝΟΥΣΗ
Ἡ καθημερινή ζωὴ στὴν Πάτμο στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰώνα
- 19.15 VASILKA ΤΑΡΚΟΒΑ-ΖΑΪΜΟΒΑ
La vie quotidienne d'après le typikon du Monastère de Bačkovo (1083)
- 19.30 ΗΡΑΧ ΒΑΡΤΙΚΙΑΝ
Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου στὴν Ἀρμενία (2ο μισὸ τοῦ 10ου - 1ο μισὸ τοῦ 11ου αἰ.)
- 19.45 Συζήτηση
- 20.30 Λήξη συνεδρίας

ΣΑΒΒΑΤΟ, 17 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΠΕΜΠΤΗ

Ἄ Ο στρατός

Προεδρεύουν

ANTONIO CARILE - ΣΠΥΡΟΣ ΤΡΩΙΑΝΟΣ

- 8.45 ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΙΑΤΣΗΣ
Μορφὲς ἄθλησης στὴν πρωτοβυζαντινὴ περίοδο (325-521)
- 9.00 ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΚΟΛΙΑΣ
Τὰ ὄπλα στὴ βυζαντινὴ κοινωνία
- 9.15 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ
Ὑστερορωμαϊκὰ καὶ πρωτοβυζαντινὰ κράνη: ἐξελίξεις στὸ σχεδιασμό τους ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα τῆς προφύλαξης τῶν αὐτιῶν καὶ τῆς καλῆς ἀκοῆς
- 9.30 WALTER EMIL KAEGI
Changes in Military Organization and Daily Life on the Eastern Frontier

9.45 ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ – ΜΑΡΘΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ – ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΡΡΕΣ

Ἡ βυζαντινὴ στρατολογία: Περιπτώσεις ἀπὸ τὴν καθημερινὴ πράξη

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΡΡΕΣ

Τὸ «ὕγρον πῦρ» πρὶν ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα

ΜΑΡΘΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Πληροφορίες ἀγιολογικῶν κειμένων γύρω ἀπὸ στρατιωτικὰ ζητήματα

10.30 Συζήτηση

11.00 Διάλειμμα

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΕΚΤΗ

Καθημερινὴ ζωὴ καὶ ὑπερφυσικὸς κόσμος

Προεδρεύουν

SERGEI KARPOV – ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

11.30 ΣΠΥΡΟΣ ΤΡΩΙΑΝΟΣ

Ἡ μαγεία στὰ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα

11.45 ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

Ὁ γυναικεῖος καλλωπισμὸς στὰ πατερικὰ καὶ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα

12.00 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΜΕΝΤΖΟΥ-ΜΕΪΜΑΡΗ

Ἀπεικονίσεις δημοφιλῶν ἁγίων

12.15 ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ

Πολιτικοκοινωνικὰ καὶ καθημερινὰ ἀπὸ τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα τῶν Βυζαντινῶν

12.30 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΑΣΤΑΣΕ

Καθημερινὴ ζωὴ, θεοσημίες καὶ πολιτικὴ ἰδεολογία στὴ μεσαιωνικὴ Ν.Α. Εὐρώπη

12.45 Συζήτηση

13.15 Λήξη συνεδρίας

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΕΒΔΟΜΗ

*Ἀνθρωπολογική
καὶ ἀγιολογικὴ χωρογραφία*

Προεδρεύουν

ΕΛΕΝΗ ΑΗRWEILER – ΝΙΚΟΣ ΣΒΟΡΩΝΟΣ – ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΚΑΡΠΙΟΖΗΛΟΣ

17.30 ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὸ «Δεσποτᾶτο» τῆς Ἡπείρου. Ἡ μαρτυρία τοῦ μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰωάννη Ἀποκαύκου

17.45 ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΑΓΓΕΛΙΔΗ

Ἐμπορικοὶ καὶ ἀγιολογικοὶ δρόμοι (4ος-7ος αἰ.), ἢ οἱ μεταμορφώσεις τῆς ταξιδιωτικῆς ἀφήγησης

18.00 ANNA ABRAMEA

Φυσικὸ περιβάλλον καὶ ἀνθρώπινη παρέμβαση: ἀντιλήψεις καὶ εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἀστικὸ τοπίο

18.15 ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

Ἡ ἡμέρα μετὰ τὴν καταστροφὴ στοὺς Φιλίππους

18.30 VERA VON FALKENHAUSEN

Réseaux routiers et ports dans l'Italie méridionale byzantine (VIe-XIe siècles)

18.45 IVAN DJURIĆ

L'habitat constantinopolitain sous les Paléologues: les palais et les baraques (quelques remarques)

19.15 Συζήτηση

20.00 Συμπεράσματα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

- Άννα ΑΒΡΑΜΕΑ, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης, Δημοκρίτου 21, 106 73
 Ἀθήνα.
- Χριστίνα ΑΓΓΕΛΙΔΗ, Ἐρευνήτρια ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35
 Ἀθήνα.
- Hélène AHRWEILER, Recteur de l'Académie de Paris, Chancelier des
 Universités de Paris - Université de Paris I, Centre d'Études et de Re-
 cherches d'Histoire et Civilisation Byzantines et du Proche Orient
 Chrétien, 17 rue de la Sorbonne, 75005 Paris.
- Ἡλίας ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Ἐρευνητής ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35
 Ἀθήνα.
- Michael ANGOLD, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ἐδιμβούργου, University of
 Edinburgh, Dept. of History, Wm. Robertson Bldg., George Squ.,
 Edinburgh EH89 JY, Scotland.
- Hélène ANTONIADIS-BIBICOU, Καθηγήτρια τῆς École des Hautes Études
 en Sciences Sociales, 2 rue des Rosiers, 75004 Paris.
- Hrach BARTIKIAN, Καθηγητής Πανεπιστημίου Erevan, rue Griboiedov 5A,
 Appt. 20, 375051 Erevan Arménie, U.R.S.S.
- Βασιλικὴ ΒΑΥΣΙΑΔΟΥ, Ἐρευνήτρια ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35
 Ἀθήνα.
- Ἔρα ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Καθηγήτρια Ἰονίου Πανεπιστημίου, Ἀθανασιάδου 4, 115 21
 Ἀθήνα.
- Robert BROWNING, Καθηγητής Πανεπιστημίου Λονδίνου, 17 Belsize Park
 Gardens, London NW3 4JG, England.
- Βασιλικὴ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, Ὑπότροφος ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35
 Ἀθήνα.
- Σωτήρης ΓΙΑΤΣΗΣ, Δρ. Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Κα-
 νάρη 15, Νέα Κρήνη, 551 32 Θεσσαλονίκη.
- Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΑΔΗΣ, Ἐρευνητής ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35
 Ἀθήνα.
- Μάρθα ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, Ἐρευνήτρια Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν
 Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἐγνατία 152, 541 26 Θεσσαλονίκη.
- Antonio CARILE, Καθηγητής Πανεπιστημίου Bologna, Via G. Marconi 43,
 40122 Bologna.
- Θεοχάρης ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης, Φιλοσοφικὴ Σχολή,
 741 00 Περιβόλια, Ρέθυμνο.
- Ivan DJURIC, Καθηγητής Πανεπιστημίου Βελιγραδίου, Katanićeva 22, 11 000
 Belgrade.

Πλούταρχος ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, Ἀρχιτέκτων, 10η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, Πλατεία Ἴπποδρομίου 7, 546 21 Θεσσαλονίκη.

André GUILLOU, Καθηγητὴς τῆς École des Hautes Études en Sciences Sociales, 38 rue des Ouches, Morigny, 91150 Etampes.

Vera von FALKENHAUSEN, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Potenza, Corso Vittorio Emanuele 294, I-00186 Roma.

Johannes IRMSCHER, Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν Βερολίνου, Nordenstrasse 49, Berlin 1110, DDR.

Walter Emil KAEGLI, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Σικάγου, Department of History, The University of Chicago, 1126 East. 59th Str., Chicago Ill. 60637.

Ἰωάννης ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τμῆμα Ἱστορίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, 540 06 Θεσσαλονίκη.

Ἀπόστολος ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Τ.Θ. 1091, 45 110 Ἰωάννινα.

Sergei KARPOV, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Μόσχας, 119899 Moskva, V 234, MGU, Faculté d'Histoire.

Βασίλης ΚΑΤΣΑΡΟΣ, Λέκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Χατζηγιαννάκη 4, 546 36 Θεσσαλονίκη.

Ewald KISLINGER, Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien, A-1010 Wien, Postgasse 7.

Johannes KODER, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Βιέννης, Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien, A-1010 Wien, Postgasse 7.

Helga KÖPSTEIN, Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν Βερολίνου, Plesser Strasse 9, Berlin 1193, DDR.

Ταξιάρχης ΚΟΛΙΑΣ, Ἐπίκουρος Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Νικοπόλεως 11, 112 53 Ἀθήνα.

Θεόδωρος ΚΟΡΡΕΣ, Ἐπίκουρος Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τμῆμα Ἱστορίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, 540 06 Θεσσαλονίκη.

Ἐλεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, Ἐρευνήτρια ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 Ἀθήνα.

Angeliki LAΪΟΥ, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Harvard - History Department, Harvard University, Cambridge Ma. 021 38, U.S.A.

Στέλιος ΛΑΜΠΙΑΚΗΣ, Ἐρευνητὴς ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 Ἀθήνα.

Ἄννα ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐρευνήτρια ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 Ἀθήνα.

Κάτια ΛΟΒΕΡΔΟΥ-ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ, Ἐπιμελήτρια Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, Προξένου Κορομηλά 36, 546 22 Θεσσαλονίκη.

Τηλέμαχος ΛΟΥΤΓΗΣ, Ἐρευνητὴς ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 Ἀθήνα.

- Χρύσα ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης, Διευθύντρια ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 'Αθήνα.
- Ευτέρπη ΜΑΡΚΗ, 'Επιμελήτρια Βυζαντινών 'Αρχαιοτήτων, 9η 'Εφορεία Βυζαντινών 'Αρχαιοτήτων, Φιλίππου 65, 546 35 Θεσσαλονίκη.
- 'Αθανάσιος ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, 741 00 Περιβόλια, Ρέθυμνο.
- Λεωνίδας ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ, 'Ερευνητής ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 'Αθήνα.
- 'Ιωάννης ΜΕΪΜΑΡΗΣ, 'Ερευνητής Κέντρου 'Ελληνικής και Ρωμαϊκής 'Αρχαιότητας/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 'Αθήνα.
- Κωνσταντίνα ΜΕΝΤΖΟΥ-ΜΕΪΜΑΡΗ, 'Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου 'Αθηνών, Πουλοπούλου 10, 118 51 'Αθήνα.
- Διονυσία ΜΙΣΙΟΥ, Λέκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Δημ. Γούναρη 25, 542 22 Θεσσαλονίκη.
- Χαράλαμπος ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, 'Εφορος Βυζαντινών 'Αρχαιοτήτων Καβάλας, Τ.Θ. 1214, 651 10 Καβάλα.
- Καλλιόπη ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, 'Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου 'Αθηνών, Πατησίων 157α, 112 52 'Αθήνα.
- Δημήτρης ΝΑΣΤΑΣΣΕ, 'Ερευνητής ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 'Αθήνα.
- Βασιλική ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΜΑΖΗ, Λέκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 'Εθνικής 'Αμυνας 36, 546 21 Θεσσαλονίκη.
- Alba-Maria ORSELLI, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Bologna, Via G. Marconi 43, 40122 Bologna.
- 'Ελευθερία ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Λέκτωρ Πανεπιστημίου 'Αθηνών, 'Υψηλάντου 40, 115 21 'Αθήνα.
- Σοφία ΠΑΤΟΥΡΑ, 'Ερευνητρια ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 'Αθήνα.
- Βασιλική ΠΕΝΝΑ, 'Αρχαιολόγος, Νομισματικό Μουσείο 'Αθηνών, Τσιτσα 1, 106 82 'Αθήνα.
- Κωνσταντίνος ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Δρ. Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου 'Αθηνών, 'Αλκιβιάδου 128, 185 35 Πειραιάς.
- 'Αλέξης ΣΑΒΒΙΔΗΣ, 'Ερευνητής ΚΒΕ/ΕΙΕ, Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 'Αθήνα.
- † Νίκος ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Καθηγητής της École Pratique des Hautes Études, Μούσκου 12, 113 63 'Ανω Κυψέλη, 'Αθήνα.
- Vasilka ΤΑΡΚΟΒΑ-ΖΑΪΜΟΒΑ, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Σόφιας, Bul. Praga 32, Sofia 6.
- Σπύρος ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου 'Αθηνών, Χρονοπούλου 11, 174 55 'Αλιμος.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΔΟΥ – ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ
ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ – ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ
ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ ΛΟΥΓΓΗΣ – ΣΟΦΙΑ ΠΑΤΟΥΡΑ – ΑΛΕΞΗΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ:

μια πρώτη προσέγγιση

“Όταν κανείς επιχειρεί μια πρώτη προσέγγιση της οικογενειακής ζωής των Βυζαντινών, το πρώτο τεράστιο εμπόδιο που θα συναντήσει είναι η διαχρονικότητα: όπως είχε παρατηρήσει ο St. Runciman ήδη από το 1933,¹ ο βυζαντινός άνθρωπος του 4ου αιώνα είχε ελάχιστη σχέση με το βυζαντινό άνθρωπο του 15ου αιώνα που ζει, τρέφεται, ντύνεται και συμπεριφέρεται τελείως διαφορετικά από το μακρινό πρόγονό του. Η ίδια δυσκολία παρατηρείται και όταν η έρευνα διεξάγεται όχι από ένα μόνο έρευνητή, αλλά από ομάδα ερευνητών, όπως στην περίπτωση μας, που βασίζεται σε συγκεντρωτικά αποτελέσματα μηχανογραφικού υλικού από ένα πρόγραμμα, στο οποίο βρίσκονται αποδελτιωμένα λίγο περισσότερα από τριάντα (30) βυζαντινά κείμενα όλων των εποχών. Ακόμα, στο τελευταίο τους βιβλίο (1985), οι Al. Kazhdan και Ann Wharton Epstein τόνισαν τη μεγάλη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στις έντυπώσεις των ξένων από την Κωνσταντινούπολη του 10ου και του 12ου αιώνα σε ό,τι αφορά τη δημόσια ζωή.² Η βασική αυτή μεθοδολογική επιφύλαξη, που διατυπώνεται από την αρχή, έχει σκοπό να τονίσει ότι οι τεράστιες συνθέσεις τύπου έγχειριδίου Φ. Κουκουλέ³ έχουν μόνο σχετική αξία και πάλι μόνο σαν συναγωγές υλικού. Από εκεί και πέρα, κάθε προσπάθεια γενίκευσης ή απολυτοποίησης του τύπου οι Βυζαντινοί έτρωγον εκ των μικρότερων ιχθύων τας μαρίδας και άθερίνας⁴ δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη στα σοβαρά, παρά μόνο για μια συγκεκριμένη περίοδο, στην οποία αναφέρονται οι παραπομπές της. Αυτός είναι και ο λόγος,

1. St. Runciman, *Byzantine Civilisation*, Cambridge 1933, σ. 179.

2. Al. Kazhdan – Ann Wharton Epstein, *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Berkeley - Los Angeles - Λονδίνο 1985, σ. 75.

3. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, Α'-ΣΤ', Αθήνα 1948-1957.

4. δ.π. Ε', 81.

για τὸν ὁποῖο τὸ ἐκλαϊκευτικὸ ἐγχειρίδιο τοῦ G. G. Litavrin, πού ἐκδόθηκε τὸ 1974, περιορίζεται χρονικὰ στὴν ἐποχὴ πού ὁ συγγραφέας του γνωρίζει καλά, δηλ. τὴ μεσοβυζαντινὴ ἐποχὴ.⁵

Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ ἐμπειρίες τῆς ἐρευνητικῆς μας ὁμάδας ἀπὸ τὶς συγκεντρωτικὲς μνεῖες τοῦ ἀποδελτιωμένου ὕλικου στὸ μηχανογραφικὸ μας σύστημα ἔδειξαν ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένες μνεῖες στὰ βυζαντινὰ κείμενα μὲ διαχρονικὴ ἀξία, πού, μερικὲς φορές μάλιστα, ἡ διαχρονικότητά τους ξεπερνάει τὰ συμβατικὰ ὅρια 324-1453, μέσα στὰ ὁποῖα συνηθίζουμε νὰ τοποθετοῦμε τὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Παράδειγμα, μιὰ ἔκφραση πού χρησιμοποιοῖ ὁ Θεοφάνης γιὰ νὰ ἀποδώσει ὀρισμένα ἀσημαντα περιστατικὰ (ἄλωση μὲ προδοσίᾳ τοῦ Σιδηροῦ Κάστρου στὴν Ἄλανια) τῶν ἀρχῶν τοῦ 8ου αἰῶνα: τὰ ἀσημαντα αὐτὰ περιστατικὰ, πού περιγράφονται μὲ κάθε λεπτομέρεια στὸ κείμενο, ἔγιναν μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς μέρας καὶ τοῦ λαοῦ ἐξεληθόντος εἰς τὸν κάματον.⁶ Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε χωρὶς τὸν παραμικρὸ ἐνδοιασμὸ ὅτι ἡ πεζὴ αὐτὴ ἀναφορὰ εἶναι ἡ κλασσικότερη ἔκφραση τῆς ὁμοιογένειας τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ὅχι μόνον στὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου αἰῶνα στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται ὁ Θεοφάνης, ἀλλὰ σὲ ὅλες τὶς ἱστορικὲς ἐποχὲς.

Ἡ ἔκφραση, ὅμως, ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς τὸν κάματον δὲν ἀπεικονίζει μὲ κανένα τρόπο τὶς ἐνασχολήσεις ὀλόκληρης τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς. Ἐνα ἄλλο παράδειγμα, πάλι ἀπὸ τὴ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, πού ἀριθμεῖ γύρω στὰ 5.200 γεγονότα, σύμφωνα μὲ τὸ μηχανογραφικὸ μας σύστημα, ἐπιβεβαιώνει τὴ διαπίστωση αὐτὴ. Ἀναφέρεται σὲ δύο ἀδελφούς πού περιέθαλψαν τὸ μελλοντικὸ αὐτοκράτορα Μαρκιανὸ γύρω στὸ 420-430: οἱ δυὸ ἀδελφοί, Ἰούλιος καὶ Τατιανὸς εἶναι τὰ ὀνόματά τους, εἰς τὸν ἴδιον οἶκον λαβόντες αὐτὸν (Μαρκιανὸν) διανέπανον. Εἰς θήραν δὲ ἐξεληθόντες ἔλαβον αὐτὸν μεθ' ἐαυτῶν, κοπιήσαντες δὲ περὶ μεσημβριᾶν ἐκοιμήθησαν.⁷ Τὸ περιστατικὸ αὐτό, πού ἔγινε στὴν πόλη Σίδυμα τῆς ἐπαρχίας Λυκίας, περιγράφει μιὰ κατάσταση οἰκογενειακῆς ζωῆς ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος κάθε μέρα ἐξέρχεται εἰς τὸν κάματον. Οἱ πλούσιοι γαιοκτῆμονες τῆς ἐπαρχίας (διαθέτουν ἴδιον οἶκον) ἐξέρχονται στὸ κυνήγι καὶ ὡς τὸ μεσημέρι εἶναι φυσικὸ νὰ κοπιήσουν, ὅποτε εἶναι ἀκόμα φυσικότερο νὰ πάρουν καὶ ἕναν ὑπνάκο, πληροφορία πολύτιμη, ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ τὰ ἀποδελτιωμένα

5. G. G. Litavrin, *Kak Zili Vizantiicy*, Μόσχα 1974.

6. Θεοφάνης, σ. 394, 7-8 (De Boor).

7. Θεοφάνης, σ. 104, 6-8.

μας κείμενα, ὁ μεσημεριανὸς ὕπνος δὲν εἶναι κοινὸ ἀγαθόν. Κατὰ τὸν πατριάρχη Νικηφόρο⁸ καὶ τὸν Θεοφάνη,⁹ ὁ αὐτοκράτορας Βαρδάνης-Φιλιππικός κοιμᾶται τὸ μεσημέρι καὶ στὸν ὕπνο του ἐπάνω ἀνατρέπεται τὸ 713 (τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ πού ὁ λαὸς ἐξέρχεται εἰς τὸν κάματον). Σύμφωνα μὲ τὸν Παχυμέρη, ὁ Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος μετὰ τὸν μετ' ἄριστον ὕπνον, ἀρέσκεται νὰ αἰθριάξει κατὰ τὴν τοῦ θέρους ἀκμὴν.¹⁰ Γιὰ νὰ ἐπανεέλθουμε, ὅμως, στὶς ἀρχὲς τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ἕνα ἀκόμα πιὸ διαφωτιστικὸ παράδειγμα μᾶς δίνει ὁ Βίος τῆς ἁγίας Θέκλας: στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰῶνα στὴ Σελεύκεια τῆς Ἰσαυρίας ζεῖ ὁ Σολύμιος, φιλόλογος τὸ ἐπάγγελμα, πού, κάθε μέρα, τοῖς λόγοις ἀπένεμε. Μεσημβρίας δὲ ἠκούσης, οὔτε λόγος γιὰ ὕπνο γιὰ τὸ φτωχὸ Σολύμιο πού, ἐκτὸς ἀπὸ φιλόλογος ἦταν καὶ φιλόστοργος καὶ εἶχε τὸν πατέρα του ἄρρωστο σὲ ἕνα εὐαγὲς ἴδρυμα. Ἔτσι, λοιπόν, τὸ μεσημέρι ἀνιὲι πρὸς τὸν πατέρα, ὀφόμενός τε καὶ θεραπεύσων αὐτὸν καὶ πάντα ποιήσων ἃ παιδί τε πρέπει ποιεῖν καὶ πατρὶ πάσχειν παρὰ παιδός.¹¹ Ἡ περίπτωση τοῦ Σολυμίου, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὸ φορτισμένο πρόγραμμά του — χαρακτηριστικὸ καὶ αὐτὸ τῆς ἐποχῆς —, περιποιεῖται τὸ μεσημέρι τὸν ἄρρωστο πατέρα του, εἶναι μιὰ μαρτυρία τὸ ἴδιο κατατοπιστικὴ μὲ ἐκείνη τῶν ἀριστοκρατῶν, οἱ ὁποῖοι τὴν ἴδια ἐποχὴ καλύπτουν τὴ μέρα τους μὲ σπὸρ καὶ ὕπνο. Ἄν ὁ Θεοφάνης εἶχε προνοήσει νὰ μᾶς περιγράψει καὶ τὸ τί ἔφαγαν οἱ ἀριστοκράτες μετὰ τὸ κυνήγι τους, θὰ ἦταν ἀκόμα καλύτερα, ἐνῶ ἡ παρατήρηση αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἰσχύει γιὰ τὸ Βίον τῆς ἁγίας Θέκλας (προφανῶς, ὁ φιλόλογος Σολύμιος δὲν ἔφαγε τίποτα τὸ μεσημέρι). Παρόλο, λοιπόν, πού σὰν γεγονὸς καθεαυτὸ ὁ μεσημεριανὸς ὕπνος εἶναι μιὰ σχετικὰ ἀσήμαντη ἐνασχόληση, εἶναι ἀρκετὸς γιὰ νὰ διαχωρίσει ἀδρὰ τὴ βυζαντινὴ κοινωνία σὲ δύο διαφορετικὲς τάξεις: τὴ βασικὴ παραγωγικὴ τάξη, ἡ ὁποία ἐργάζεται καὶ δὲν κοιμᾶται, καὶ τὴν ἄρχουσα τάξη, ἡ ὁποία διαναπαύεται, μεσημβρίζει, αἰθριάξει καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν συμμετέχει στὸν κοινὸ κάματο τοῦ λαοῦ, μὲ χαρακτηριστικότερη τὴν πρωτοβυζαντινὴ ἄρχουσα τάξη.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ πρωτοβυζαντινὴ ἄρχουσα τάξη διακρίνεται ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἔλλειψη κάθε παραγωγικῆς δραστηριότητος. Μὲ τὸ ἰδιωτικὸ ἐμπόριο, ἡ παρασιτικὴ αὐτὴ ἀριστοκρατία δὲν ἔχει τὴν

8. Νικηφόρος, σ. 49, 3-4 (De Boor).

9. Θεοφάνης, σ. 383, 11.

10. Παχυμέρης, Ε΄, 24, σ. 517 (Failler).

11. Βίος Ἀγίας Θέκλας, σ. 392 (Dagron).

παραμικρή σχέση, όπως έδειξε ένα σχετικό έρωτηματολόγιο (26 παραδείγματα)· καμία, επίσης, σχέση δέν φαίνεται να έχει και με τις ιδιωτικές βιοτεχνίες (12 παραδείγματα), οι οποίες αφήνονται στην τύχη τους, όπως συμβαίνει π.χ. στη Ραιδεστό.¹² Εκεί κοντά στη Ραιδεστό, όμως, στα περίχωρα δηλ. τής Κωνσταντινούπολης, οι πλούσιοι χτίζουν έξοχικά σπίτια, αληθινά ανάκτορα με πολύτιμα έπιπλα, όχι από ανάγκη, άλλ' ές ύβριν και τρυφήν όρον ούκ έχουσαν και όσα άλλα πλούτου έξουσία ές τους ανθρώπους ιούσα ποιεί.¹³ Σύμφωνα πάντα με τον Προκόπιο,¹⁴ όταν ο αυτοκράτορας 'Αναστάσιος έχτισε τó λεγόμενο Μακρόν Τείχος στη Θράκη τó 506, στó επίκεντρο τής σκέψης του πρέπει να είχε τή φροντίδα για τά άρχοντικά τών πλουσιών και τά άκριβά τους έπιπλα, δηλ. ή αντιπαραγωγική αυτή άριστοκρατία έχει ανάγκη από κρατική προστασία και τονωτικές ένεσεις για να μπορέσει να συνεχίσει να ζει πλουσιοπάροχα στα ανάκτορά της.

Μαζί με τή διαχρονική αλήθεια του λαού έξελθόντος εις τον κάματον, από τήν πρώιμη στη μέση βυζαντινή έποχή μάς óδηγούν οι Βίοι τών 'Αγίων, για τους όποιους διαθέτουμε σημαντικά έργα, από τó παλιό πόνημα του Α. Ρ. Rudakov¹⁵ ώς τις σύγχρονες διδακτορικές διατριβές.¹⁶ Σχετικά με τó πολυσυζητημένο θέμα τών Βίων τών 'Αγίων, ή παρατήρηση που έχουμε να κάνουμε είναι ή ακόλουθη: στη συντριπτική τους πλειοψηφία (77-80 τοίς έκατό από τó βιβλίο του Rudakov)¹⁷ οι άγιοι αυτοί είναι ή πλούσιοι ή εύποροι και μόνο 8 τοίς έκατό άποδεδειγμένα φτωχοί ('Ανδρέας Σαλός, Βάρβαρος, Δαβίδ, Συμεών και Γεώργιος, 'Ιωαννίκιος, Λάζαρος Γαλησιώτης, Λουκάς Στειριώτης, Συμεών Στυλίτης) και ή διαπίστωση αυτή έχει βαρυσήμαντες συνέπειες: ώς τά μέσα του 9ου αιώνα, όποτε και έμφανίζεται ή σφριγγλή μεσοβυζαντινή άριστοκρατία, τήν περίοδο που θεωρείται ή χρυσή έποχή τών Βίων, οι ήρωές τους άνήκουν σχεδόν όλοκληρωτικά στην πρωτοβυζαντινή άρχουσα

12. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Δ', 18, σ. 139-140 (Haury - Wirth).

13. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Δ', 9, 4-8, σ. 137.

14. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Δ', 9, 6, σ. 137-138.

15. Α. Ρ. Rudakov, *Οδερki Vizantiiskoi Kul'tury po dannym grecheskoi Agiografii*, Μόσχα 1917.

16. D. Z. Abrahamse, *Hagiographic Sources for Byzantine Cities, 500-900 A.D.* (Un. microfilms), Michigan 1967. C. M. Ringrose, *Saints, Holy Men and Byzantine Society, 726 to 843* (Un. microfilms), New Jersey 1976. Χριστίνα Γ. 'Αγγελίδη, *Ο Βίος του 'Οσίου Βασιλείου του Νέου*, 'Ιωάννινα 1980.

17. Rudakov, *δ.π.* 225-262.

τάξη *lato sensu*, αὐτὴ δηλ. τὴν ἀριστοκρατία πού χαρακτηρίσαμε ἀντι-παραγωγικὴ καὶ παρακμασμένη, αὐτὴ πού θὰ καταρρεύσει μπροστὰ στὴν ἀκατανίκητὴ ἀνοδο τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ. Ἰδιαιτέρα στὴν περίπτωση τῶν Βίων τῶν εἰκονολατρῶν ἀγίων, οἱ ὁποῖοι ἀντίστέκονται θαρραλέα στοὺς στρατιωτικοὺς εἰκονομάχους αὐτοκράτορες,¹⁸ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ κύκνειο ἄσμα τῶν ξεπεσμένων βυζαντινῶν ἀριστοκρατῶν. Ἐχοντας ἀποδειχθεὶ ἄγονος στὸν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ στίβο, ὁ τρόπος ζωῆς τους μεταφέρεται στὸν ἐκκλησιαστικὸ στίβο, πού θεωρεῖται ἀπαραβάτος ἐξαιτίας τοῦ ἀναπαλλοτρίωτου τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καί, ἀπὸ ἐκεῖ, ἀντιστέκεται πρὶν πεθάνει. Ὅπως, ὅμως, καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, οἱ Βίοι τῶν Ἀγίων ἐκπροσωποῦν ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴ φύση τὴν καταρράκωση καὶ τὴν κατάρρευση, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Αὐτὸ προβάλλει ἀνάγλυφα σὲ ὀρισμένους Βίους, ὅπως αὐτοὺς τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ὁμολογητῆ, ὅπου οἱ δυὸ νεόνυμφοὶ γόνοι ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν ἀπαρνοῦνται τελεσίδικα τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ γιὰ νὰ ἀφιερωθοῦν στὴ μοναχικὴ ζωή,¹⁹ μὲ ἄλλα λόγια γιὰ νὰ καταφύγουν σὲ ἐκεῖνο τὸ τμῆμα τῆς τάξης τους, τὸ ὁποῖο ἔδειξε τὴ μεγαλύτερη ἀνθεκτικότητα στὸ χρόνο καί, φυσικά, δὲν ἐξαφανίστηκε. Στὴν Ἱστορία, λοιπόν, ἔχουμε τὸ παράδειγμα μιᾶς κοινωνικῆς τάξης πού, γιὰ νὰ μὴν πεθάνει, ἀπαρνιέται τὴν οἰκογενειακὴ ζωή, ἢ τὸ φαινόμενο τῆς ἀποκήρυξης τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς ἀπὸ μιὰ παρακμάζουσα τάξη.

Φυσικά, εἶναι ἀκόμα πολὺ νωρὶς γιὰ γενικεύσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Τὰ παραδείγματά μας, ὅμως, ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ δὲν εἶναι ὁμοιόμορφο χαρακτηριστικὸ τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας σὲ ὅλες τὶς ἐποχές. Ἀντίθετα μάλιστα, τὸ γένος (γενιά, οἰκογένεια) ἀρχίζει νὰ δοξάζεται ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 9ου αἰώνα, ἀπὸ τότε δηλ. πού ἀναδύεται ἰσχυρὴ ἡ νέα βυζαντινὴ ἀριστοκρατία. Στὸν Γενέσιο βρίσκουμε τὴ μνεῖα γαμετῆ τε συναρμοσθῆναι κοσμιωτάτη τῶν εὐγενίδων ἐξ Ἰγγερος,²⁰ ἡ ὁποία συμπληρώνεται ἀπὸ τὸν Σκυλίτζη ὡς ἐξῆς: θυγάτηρ τοῦ παρὰ πάντων ἐπὶ φρονήσει καὶ εὐγενείᾳ διαβοήτου Ἰγγερος, τοῦ γένους καταγομένου τῶν Μαρτινακίων.²¹ Ἐδῶ ἡ γυναίκα ὀφείλει τὴν ἀξία της

18. I. Ševčenko, «Hagiography of the Iconoclast Period», στὸν τόμο *Iconoclasm* (Papers given at the ninth spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham, March 1975, ed. by A. Bryer and Judith Herrin) Birmingham 1977, 113-131.

19. Βίος Θεοφάνους, σ. 4-6 (De Boor).

20. Γενέσιος, Δ', 26, σ. 79 (Lesmueller - Werner - Thurn).

21. Σκυλίτζης, σ. 127-128 (Thurn).

στην οικογενειακή της παράδοση και κατάσταση. 'Ο ίδιος ο Σκυλίτζης, μιλώντας για τον πρώτο 'Αργυρό που αναφέρεται στα μέσα του 9ου αιώνα, αδυνατεί να εξηγήσει την προέλευση του οικογενειακού επιθέτου: *δς και τὸ τῶν Ἀργυρῶν ἐπίθετον ἐκληρώσατο πρώτος, εἴτε διὰ καθαρότητα βίον, εἴτε καὶ δι' εὐπρέπειαν σώματος, εἴτε καὶ διὰ τινα τρόπον τῆς αὐτοῦ γενναιότητος.*²² Ἡ κύρια πηγή του Σκυλίτζη για τον 9ο αιώνα, ἡ λεγόμενη Συνέχεια του Θεοφάνη, εἶναι ἀκόμα κατηγορηματικότερη σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν οικογενειακὴ παράδοση: *Γεννῆτορα δὲ Μαρίνον οὐκ ἄσημόν τινα ἢ ιδιώτην τὴν τύχην ἔσχεν, λέει για τὴν αὐτοκράτειρα Θεοδώρα,*²³ *ἐνῶ για τὸν πατριάρχη Ἰωάννη Γραμματικό, τὸν ὁποῖο ἀπεχθάνεται, ἐκφράζεται ἀκόμα πιὸ ἀνετα: οὐδ' ἐξ ἀσήμου τινὸς ἀλλὰ καὶ λίαν εὐγενοῦς καταγόμενος σειρᾶς, τῆς οὕτω τῶν Μοροχαρζανίων λεγομένης.*²⁴ Αὐτό, ὅπωςδήποτε, δηλώνει τὴν ἀριστοκρατικοποίηση τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας τὸν 9ο αἰώνα, ὅπως ἔχει πεῖ ὁ Καζδαν,²⁵ καὶ τέτοιου εἴδους παραδείγματα δὲν εἶναι λίγα. Ὡστόσο, ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει στὴ μελέτη αὐτὴ εἶναι ἡ σαφέστατη διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν οικογενειακὴ ζωὴ καὶ παράδοση τῆς πρωτοβυζαντινῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ ἐκείνη τῆς μεσοβυζαντινῆς. Ἡ μιὰ ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ στίβο ἀποκηρύσσοντας τὴν οικογενειακὴ ζωὴ, ἡ ἄλλη ἀναδεικνύεται χάρη σὲ μιὰ ζωντανὴ οικογενειακὴ παράδοση. Καὶ αὐτὰ ὅλα πάνω στὴν ἀναλλοίωτη οικογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ παράδοση τοῦ λαοῦ, τῆς βασικῆς παραγωγικῆς τάξης τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία ἐξέρχεται εἰς τὸν κάματον κάθε μέρα, κάθε πρωί. Τὸ λιγότερο, λοιπόν, πού θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ σὰν συμπεράσμα τῆς σύντομης αὐτῆς ἐκθεσης εἶναι ὅτι ἡ οικογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς βασικῆς παραγωγικῆς τάξης μιᾶς συγκεκριμένης ἐποχῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ μεγάλη σταθερότητα καὶ διαχρονικότητα, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς ἐκάστοτε ἀρχουσας τάξης ἔχει καὶ αὐτὴ ἀνοδο, ἀκμὴ, παρακμὴ καὶ πτώση.

22. Σκυλίτζης, σ. 189. Βλ. ἐπίσης, Συν. Θεοφ., σ. 374 (CSHB).

23. Συν. Θεοφ., σ. 89.

24. Συν. Θεοφ., σ. 154.

25. A. P. Kazdan, «Ob Aristokratizacii Vizantiiskogo Obščestva VIII-XII vv», ZRVI II (1968) 47-53.